

Małgorzata Wojtaszek

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Kto jest kim w domu zakonnym? O sposobach nominacji na przykładzie Zgromadzenia Sióstr Opatrzności Bożej

Streszczenie

Artykuł dotyczy sposobów nominacji członkiń społeczności, jaką jest Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej. Zaprezentowane w nim zostały polskie nazwy stanowisk zajmowanych przez siostry i pełnionych przez nie funkcji. Analiza formalna wyrazów i grup wyrazowych nazywających członkinie tej rodziny zakonnej wykazała, że większość nazw żeńskich wymienionych w analizowanych dokumentach została derywowana od odpowiedniego rzeczownika osobowego męskiego za pomocą formantu *-ka* (*sekretarka, ekonomka, aspirantka, kandydatka, postulantka, nowicjuszka, juniorystka, profeska*). Kilka nazw to derywaty z formantem paradygmatycznym *-a* (*przełożona, radna, wikaria*). Jeden wyraz został utworzony za pomocą formantu *-yni* (*mistrzynie*). Najstarsze słowo odnoszące się do zakonnicy, funkcjonujące już w staropolszczyźnie, to *siostra*.

Słowa kluczowe: język religijny; leksyka; sposoby nominacji; nazwy żeńskie

„Język jest zasłoną, za którą skrywa się tajemnica”¹, a „za aktami nominacji językowej kryją się istotne dla danej społeczności procesy porządkowania świata”². Poznawanie istoty i struktury tej zasłony, jaką jest język, i rozumienie znaczenia leksemów pozwalają dotrzeć do treści, jakie są za nimi ukryte. Celem mojego artykułu jest formalno-semantyczna analiza wyrazów i grup wyrazowych nazywających członkinie społeczności, jaką jest Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej, a tym samym przybliżenie świata sióstr zakonnych³. Zgromadzenie to

¹ K. Termińska, *Lingwistyka i jej błyskotki, świecidelka, cacka, czyli metafory poznawcze lingwistyki*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, Poznań 2001, t. 6, red. Z. Krążyńska i Z. Zagórski, s. 49.

² R. Tokarski, *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*, Lublin 2014, s. 21.

³ O słownictwie jako przejawie poznawczego charakteru języka przypominają m.in. Renata Grzegorzczkowska i Krystyna Waszakowa. Zob. R. Grzegorzczkowska, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, wyd. 3 popr., Warszawa 2002, s. 25-26; K. Waszakowa, *Kategorie słowotwórcze z perspektywy*

powstało w połowie XIX w. we Lwowie w celu zapewnienia opieki opuszczonym, osieroconym i zaniedbanym dzieciom oraz udzielenia pomocy upadłym moralnie dziewczętom i kobietom w powrocie do normalnego życia. Jego założycielką jest Sługa Boża Antonina Mirska⁴. Obecnie Zgromadzenie prowadzi działalność w 29 placówkach w Polsce i 10 poza granicami kraju. Siostry podejmują pracę opiekuńczo-wychowawczą w przedszkolach, domach opieki społecznej, domu dziecka, młodzieżowym ośrodku socjoterapii, katechizują dzieci i młodzież, pracują w parafiach jako zakrystianki, organistki i kancelistki⁵.

Tytułowy dom zakonny traktuję jako metonimię. Nazwy osób, jakie wymieniam w artykule, odnoszą się do członkiń wspomnianego zgromadzenia zakonnego. Wyekscerpowałam je z tekstu *Konstytucji i Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr Opatrzności Bożej*, dokumentów zatwierdzonych w 1997 r. przez Kongregację Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego i stanowiących normę prawną tej rodziny zakonnej⁶. Skupię się tu przede wszystkim na analizie semantycznej wyodrębnionych leksemów. Przy prezentowaniu nazw stanowisk zajmowanych przez siostry i pełnionych przez nie funkcji cytuję odpowiednie zapisy, aby potwierdzić występowanie danej nazwy oraz podać informacje dotyczące istoty tej funkcji czy stanowiska.

Zgromadzone leksemy podzieliłam umownie na pięć kategorii: zarząd generalny, osoby odpowiedzialne za poszczególne domy zakonne, osoby ze względu na wykonywane obowiązki, osoby na poszczególnych etapach formacji, osoby odpowiedzialne za poszczególne etapy formacji.

Na czele Zgromadzenia Sióstr Opatrzności Bożej stoi przełożona generalna. Leksem *przełożona* został utworzony za pomocą formantu paradygmatycznego *-a* od nominalizowanego przymiotnika *przełożony*, który oznacza ‘osobę mającą władzę zwierzchnią nad innymi; zwierzchnika, szefa, kierownika’⁷. Przymiotnik *generalna* wskazuje, że jest to zwierzchniczka całego zgromadzenia. Takie rozumienie omawianej struktury potwierdza zapis w *Konstytucjach*:

Najwyższą władzę w Zgromadzeniu nad wszystkimi domami i siostrami posiada **przełożona generalna**. Stoi na czele Zgromadzenia i zarządza nim zgodnie z Konstytucjami (K, s. 96).

Przełożona generalna pełni najwyższą władzę w zgromadzeniu, prowadzi społeczność zakonnej, wydaje polecenia dotyczące sióstr i wspólnot, reprezentuje

semantyki kognitywnej, [w:] *Językowa kategoryzacja świata*, red. R. Grzegorzczkowska i A. Pajdzińska, Lublin 1996, s. 286.

⁴ Por. B. Łoziński, *Leksykon zakonów w Polsce. Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostolskiego*, Warszawa 2002, s. 279-280.

⁵ Por. s. P.M. Wojtaszek, *Nasza historia*, Zielona Góra 2016.

⁶ Por. *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Opatrzności Bożej*, Przemyśl 1997, art. 4, s. 14.

⁷ Znaczenia wyrazów podaję, odwołując się do definicji zamieszczonych w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego PWN 2.0*, red. S. Dubisz i E. Sobol, Warszawa 2006 [CD]; dalej: USJP.

zgromadzenie wobec władz kościelnych i świeckich, jest ośrodkiem jedności całej rodziny zakonnej, czuwa nad realizacją charyzmatu założycielki, tradycji zgromadzenia, zachowaniem ślubów zakonnych, przepisów *Konstytucji*. Powinna być jak matka dla wszystkich sióstr, które zobowiązane są do okazywania jej miłości, szacunku i posłuszeństwa⁸.

W kierowaniu i zarządzaniu zgromadzeniem przełożonej generalnej pomaga *zarząd generalny*. *Rada generalna* składa się z czterech *asystentek* nazywanych *radnymi* lub *radnymi generalnymi*. Wyboru przełożonej generalnej i radnych generalnych dokonuje zwoływana co sześć lat kapituła generalna, w której skład wchodzi siostry delegatki z różnych wspólnot.

Rada generalna składa się z czterech **asystentek**, a przełożona generalna jest jej przewodniczącą z prawem głosu. **Radne** współpracują zgodnie z przełożoną generalną w duchu kolegalnej odpowiedzialności za Zgromadzenie (K, s. 125).

Asystentka to derywat od rzeczownika rodzaju męskiego *asystent*, który definiowany jest jako ‘osoba pomagająca specjalście przy wykonywanej przez niego pracy; czasem tytuł służbowy takiej osoby’. Leksem *asystentka* używany jest zamiennie z wyrazem *radna* lub określeniem *radna generalna*. USJP notuje wyraz *radna* jako żeńską formę rzeczownika *radny* w znaczeniu ‘członek rady gminy wybierany w wyborach samorządowych’. Dokumenty Zgromadzenia Sióstr Opatrzności Bożej podają, że *radne* pomagają przełożonej generalnej w kierowaniu zgromadzeniem, uczestniczą w podejmowaniu decyzji, wyrażają swoje opinie na temat spraw poddawanych pod dyskusję i czuwają, by przyjmowane rozstrzygnięcia były zgodne z charyzmatem oraz przepisami prawa powszechnego i własnego⁹. Kontekst użycia leksemu *radna* w analizowanych dokumentach wskazuje na związek czasownikiem *radzić* w znaczeniu podstawowym ‘udzielać komuś rad; doradzać, zalecać, sugerować’. Przykład ten odzwierciedla pogląd Ryszarda Tokarskiego, że zwykle tekst eksponuje jedynie fragment całościowego pojęciowego modelu słowa „czy to w formie któregoś z możliwych profili znaczenia, czy też [...] do któregoś z preferowanych aspektów znaczenia leksykalnego i będących jego konsekwencją którejś ze ścieżek konotacyjnych słowa”¹⁰.

Zgodnie z dokumentami zgromadzenia pierwsza *radna* jest *wikarią generalną*¹¹. *Wikaria* zastępuje przełożoną generalną w czasie jej nieobecności

⁸ Por. *Konstytucje...*, op. cit., art. 253-274, s. 112-125.

⁹ Por. *ibidem*, art. 279, s. 127.

¹⁰ R. Tokarski, *Światy za słowami...*, op. cit., s. 26. Zdaniem badacza, znaczenie kumuluje w sobie wielość możliwych interpretacji, czasami wzajemnie się wykluczających lub ujawniających wielorakie punkty widzenia nadawcy i odbiorcy. W konkretnym tekście następuje przetworzenie semantycznej abstrakcyjnej potencji słowa w obraz cząstkowy, który aktualizuje możliwą jego interpretację lub możliwe interpretacje (tak z perspektywy twórcy, jak z perspektywy odbiorcy tekstu).

¹¹ Por. *Konstytucje...*, op. cit., art. 276, s. 126.

lub przeszkody w pełnieniu urzędu. Leksem ten jest motywowany nazwą męską *wikary*, która zgodnie z USJP jest potoczną formą wyrazu *wikariusz* będącego zapożyczeniem z języka łacińskiego (łac. *vicarius* ‘zastępca’) i oznaczającego ‘w Kościele katolickim: księdza będącego pomocnikiem proboszcza’. Nazwa *wikaria generalna* pochodzi od podanego w słowniku terminu *wikariusz generalny* definiowanego jako ‘duchowny pomagający biskupowi w zarządzaniu diecezją’.

W skład rady generalnej wchodzi również *sekretarka generalna* i *ekonomka generalna*. Obie mianuje przełożona generalna za zgodą zarządu.

Zarząd generalny stanowią: przełożona generalna, cztery **asystentki** albo inaczej **radne generalne**, z których pierwsza jest **wikarią, sekretarką** i **ekonomką generalną** (K, s. 96).

Zgodnie z definicją słownikową leksem *sekretarka* oznacza ‘pracownicę zajmującą się korespondencją, przyjmującą interesantów, załatwiająca sprawy bieżące związane z działalnością jakiejś osoby lub instytucji’. Znaczenie wyrazu *sekretarka* występującego w analizowanych dokumentach jest takie samo, jak to podane w słowniku. Wyraz *ekonomka* w USJP nie występuje. Jest to żeńska forma leksemu *ekonom*, ale nie w znaczeniu osoby, która w dawnych majątkach ziemskich nadzorowała gospodarstwo i pracę robotników w polu¹², tylko w znaczeniu zbliżonym do znaczenia rzeczownika *ekonomista* ‘specjalista w dziedzinie ekonomii – nauki’. Do zadań ekonomki generalnej w Zgromadzeniu Sióstr Opatrzności Bożej należy bowiem zarządzanie dobrami majątkowymi zgromadzenia i załatwianie spraw finansowych. Wymaga się od niej znajomości przepisów prawnych w zakresie ekonomii i administracji¹³. Przymiotnik *generalna* w odniesieniu do *sekretarki* oznacza m.in., że pomaga ona przełożonej generalnej w prowadzeniu urzędowej korespondencji Zgromadzenia i sporządzaniu akt, bierze udział w posiedzeniach rady generalnej i przygotowuje protokoły z tych posiedzeń (sekretarka może, ale nie musi być radną generalną). Z kolei w odniesieniu do *ekonomki* przymiotnik ten stanowi odróżnienie od *ekonomki domowej*, która zarządza dobrami materialnymi wspólnoty lokalnej.

Na Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej składa się 39 domów zakonnych (placówek). Każdy dom zamieszkuje jedna wspólnota zakonna. Władzę nad siostrami i dobrami materialnymi placówki ma *przełożona*. Mianuje ją przełożona generalna za zgodą rady generalnej i po uprzedniej konsultacji z siostrami¹⁴. Leksem *przełożona* jest żeńską formą wyrazu *przełożony* definiowanego w USJP jako ‘osoba mająca władzę zwierzchnią nad innymi; zwierzchnik, szef, kierownik’. Objaśnienie zamieszczone w *Encyklopedii katolickiej* pokrywa się z definicją

¹² Por. USJP.

¹³ Por. *Konstytucje...*, op. cit., art. 287-288, s. 130-132.

¹⁴ Por. *Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr Opatrzności Bożej*, Przemysł 1997, art. 293, s. 266.

słownikową w definiowaniu *przełożonego* jako osoby mającej władzę zwierzchnią nad innymi, ale poszerza ją o znaczenia, jakie *przełożony* ma w tradycji Kościoła. W Kościele *przełożony* jest przedstawicielem hierarchii obdarzonym szczególnym autorytetem. W życiu zakonnym, które cechuje się szczególnym rodzajem zwierzchnictwa wykonywanego przez przełożonych, rozróżnia się: przełożonych wyższych i przełożonych niższych. Przełożeni wyżsi zarządzają całym instytutem lub jego częścią. Zalicza się do nich m.in. przełożonych generalnych i zastępujących ich wikariuszy, przełożonych prowincjalnych i ich wikariuszy. Przełożonymi niższymi w zakonach o strukturze hierarchicznej są przełożeni domów zakonnych¹⁵.

Na straży porządku i życia wspólnego stoi **przełożona** [...] (D, s. 252).

W analizowanych dokumentach znajduje się kilka określeń siostry, której powierzono odpowiedzialność za wspólnotę zakonną. Obok wymienionego już leksemu *przełożona* występują określenia równoznaczne: *przełożona miejscowa*, *przełożona lokalna*, *przełożona domu*, *przełożona domowa*. Przymiotniki *miejscowa*, *lokalna*, *domowa* lub rzeczownik *dom* występujące po wyrazie *przełożona* wskazują na ograniczony zakres władzy przełożonej niższej.

Przełożone lokalne uczestniczą we władzy Zgromadzenia. Posiadają władzę zwyczajną nad siostrami i dobrami materialnymi domu zakonnego. Odpowiadają za dom i wspólnotę z chwilą objęcia urzędu. Swoją obowiązek pełnią w granicach uprawnień określonych przez Konstytucję i w zależności od przełożonej generalnej i jej rady (K, s. 133).

Przełożonej miejscowej podlegają siostry danego domu, bez względu na różnicę wieku i spełniane obowiązki (D, s. 222).

Przełożona domu nie może na stałe zmienić planu dnia bez porozumienia z przełożoną generalną i uzgodnienia ze swoją wspólnotą (D, s. 259-260).

We wspólnotach mniejszych przełożona lokalna będzie mieć do pomocy przynajmniej wikarię, która w razie jej nieobecności jest również zastępczynią **przełożonej domowej**. Wszystkie siostry stanowią radę domową (K, s. 139).

Ostatni cytat pokazuje, że struktura władzy nad pojedynczą wspólnotą zakonną jest podobna do struktury władzy nad całym zgromadzeniem. Każda przełożona lokalna ma do pomocy *wikarię*. W miarę możliwości ustanawiana jest również *ekonomka*¹⁶. Wszystkie siostry stanowią radę domową. Tym, co różni władze generalne od władz lokalnych, jest zakres sprawowania władzy.

¹⁵ T. Wytrwał, *Przełożony*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, s. 641.

¹⁶ Por. *Konstytucje...*, op. cit., art. 307, s. 139.

Do życia zakonnego w danym instytucie włącza osobę profesja zakonna, czyli akt oddania się w służbę Bogu przez złożenie publicznych ślubów. Profesja zakonna może być czasowa (składana na ściśle określony czas) lub wieczysta (dożywotnia)¹⁷. Do złożenia profesji zakonnej – tak czasowej, jak i wieczystej – dopuszcza osobę kompetentny przełożony. Złożenie ślubów poprzedza kilkuletni okres przygotowania, czyli formacji zakonnej, która ma na celu osiągnięcie przez osobę przebywającą w zgromadzeniu dojrzałości ludzkiej w aspektach indywidualnym, społecznym i duchowym. Podstawowa formacja podzielona jest na etapy: aspirat, postulat, nowicjat, juniorat. Od nazw etapów formacji utworzone są nazwy osób będących na danym etapie.

Pierwszym okresem formacji jest aspirat nazywany też kandydaturą. Dziewczęta i kobiety będące na tym etapie nazywane są *aspirantkami* lub *kandydatkami*. Nazwę *aspirantka* utworzono sufiksem feminatywnym *-ka* od rzeczownika *aspirant* ‘osoba ubiegająca się o coś, np. o stanowisko lub jakąś godność; kandydat, pretendent’. Używany zamiennie leksem *kandydatka* jest z kolei żeńskim derywatem od rzeczownika *kandydat*, będącego synonimem *aspiranta* w podanym znaczeniu.

Aspirantki mogą przebywać w domu postulatu lub w innych wspólnotach pod opieką mistrzyni aspirantek albo wyznaczonej siostry. (D, s. 189)

Przy rozpoznaniu powołania **kandydatce** należy ułatwić kontakt z siostrami w ich pracy apostołskiej, czas na refleksję nad sobą i swoim powołaniem i w ten sposób pomóc jej w podjęciu właściwej decyzji i odnalezieniu woli Bożej względem siebie. (D, s. 181)

Kolejnym etapem formacji zakonnej jest postulat. Osoba, która zostaje do niego przyjęta, to *postulantka*. USJP nie notuje leksemu *postulantka*. Podane w nim objaśnienia wyrazu *postulat* również nie odpowiadają znaczeniu, jakie ma on w analizowanych dokumentach. Znaczenie to zawiera definicja w *Encyklopedii katolickiej*, zgodnie z którą *postulat* jest wstępnym okresem próby kandydatów do życia zakonnego poprzedzającym nowicjat. Autor tejże definicji, Tomasz Wytrwał, wyjaśnia, że „Celem postulatu jest zbadanie powołania kandydata, jego intencji oraz uzupełnienie wiadomości religijnych”¹⁸. Leksem *postulantka* motywowany jest rzeczownikiem *postulant*, który oznacza kandydata do życia zakonnego na wstępnym etapie formacji. Aspirantki i postulantki w Zgromadzeniu Sióstr Opatrzności Bożej mieszkają w tym samym domu zakonnym i pozostają

¹⁷ Por. T. Wytrwał, *Profesja zakonna*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, op. cit., s. 443. Do połowy XIX w. istniała w Kościele odwieczna zasada składania profesji wieczystej po nowicjacie. Powszechne prawo składania profesji czasowej przed wieczystą dla zakonów męskich wprowadził papież Pius IX (list *Neminem latere* z 19 marca 1857 r.), a dla mniszek papież Leon XIII (dekret *Perprmsis* z 14 marca-3 maja 1902 r.).

¹⁸ Por. T. Wytrwał, *Postulat* [w:] *Encyklopedia katolicka...*, op. cit., s.79.

pod opieką wyznaczonej siostry. Są oddzielone od wspólnoty sióstr. Nie noszą habitu, ale ich strój zawiera elementy odróżniające go od ubioru świeckiego. Przyglądają się życiu zakonnemu z bliska, pomagają siostrą wypełniać obowiązki, zdobywają wiedzę z zakresu teologii, duchowości, psychologii, prowadzą życie modlitewne i sakramentalne oraz podejmują decyzję o wyborze życia zakonnego lub rezygnacji z niego.

Przed rozpoczęciem nowicjatu, **postulantka** składa przełożonej generalnej i jej radzie pisemną prośbę o dopuszczenie do nowicjatu, a po uzyskaniu pozytywnej odpowiedzi – odprawia rekolekcje (K, s. 33).

Osobę, która zakończyła postulat i rozpoczęła kolejny etap formacji, w zgromadzeniach żeńskich nazywa się *nowicjuską* lub *siostrą nowicjuską*. Wyraz ten jest formacją żeńską od leksemu *nowicjusz* definiowanego jako ‘kandydat do zakonu odbywający nowicjat’. W dniu przyjęcia do nowicjatu nowicjuszki otrzymują strój zakonny różniący się od stroju sióstr, które złożyły czasową profesję zakonną, kolorem welonu, brakiem pelerynki i noszonego na piersi krzyżyka. Przyjmują też imię zakonne i od tej chwili są nazywane *siostrami*. Przebywają w domu formacyjnym, gdzie tworzą odrębną wspólnotę i mają ograniczony kontakt z siostrami profeskami. Nowicjat jest czasem przygotowania do złożenia ślubów zakonnych i pełnienia misji właściwej zgromadzeniu¹⁹. W Zgromadzeniu Sióstr Opatrzności Bożej okres ten trwa dwa lata. W tym czasie nowicjuszki poznają zasadnicze wymagania życia zakonnego, odbywają praktyki apostołskie (na drugim roku), poznają charyzmat i duchowość zgromadzenia w takim stopniu, aby uzyskać pewność co do zamiaru i zdolności życia we wspólnocie zakonnej.

W dniu przyjęcia do nowicjatu **nowicjuszki** otrzymują strój zakonny (D, s. 192).

W roku nowicjatu nie ściśle kanonicznym, **siostry nowicjuszki**, w pewnym zakresie i pod opieką sióstr wprowadzających je w różne prace, mogą oddawać się zajęciom, jakie będą w przyszłości wykonywały (K, s. 36).

Nowicjat kończy się złożeniem przez nowicjuskę pierwszej profesji. Od tego momentu rozpoczyna się trwający pięć lat juniorat, który jest czasem

¹⁹ Idea nowicjatu wywodzi się z pierwotnego życia mniszego, kiedy to kandydat przechodził próbę pod kierunkiem doświadczonego mnicha. Koncepcja nowicjatu uległa zmianie pod wpływem reguły benedyktyńskiej, kładącej nacisk na znaczenie wspólnoty i braterskiego stylu życia. Nieokreślony wówczas czas nowicjatu kończyło zobowiązanie nowicjusza wobec wszystkich mnichów do stałości pobytu, zmiany obyczajów i posłuszeństwa Bogu. Papież Bonifacy VIII nakazał zakonem zebrzącym wprowadzenie rocznego nowicjatu wymaganego do ważności profesji zakonnej. Podstawę modelu i organizacji nowicjatu przyjętego przez liczne instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego stanowił model wypracowany w zakonach kłeryckich, zwłaszcza u jezuitów. Por. E. Ziemann, *Nowicjat* [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 14, pod red. E. Gigilewicza, Lublin 2010, s. 52-53.

przygotowania do ślubów wieczystych. Siostra będąca na tym etapie formacji nazywana jest *juniorystką*, *siostrą juniorystką*, *profeską czasową* lub *profeską*.

Za przygotowaną do złożenia profesji wieczystej, należy uznać **juniorystkę**, która [...] (K, s. 46).

Dla **siostr juniorystek** będą organizowane w ciągu roku dni skupienia i dłuższe, kilka tygodni trwające, wakacyjne spotkania formacyjne (D, s. 199).

Dla osiągnięcia jednolitego kierunku formacji, mistrzyni junioratu współpracuje z przełożonymi tych domów zakonnych, gdzie przebywają **profeski czasowe** (D, s. 197-198).

[...] każda **profeska** i nowicjuszka będzie posiadać egzemplarz Konstytucji i Dyrektorium [...] (K, s. 149).

Temat słowotwórczy rzeczownika *juniorystka*, oznaczającego siostrę, która złożyła śluby czasowe i przygotowuje się do profesji wieczystej, odnosi ów leksem do wyrazu podstawowego *juniorysta*, który oznacza zakonnika odbywającego juniorat²⁰, a formant *-ka* do zbioru wyrazów, które mają wspólny element semantyczny i podobną formę²¹. Siostra juniorystka bywa również nazywana *profeską czasową*. *Profeska* to nazwa żeńska utworzona od nazwy męskiej *profes* (łac. *professus*), która oznacza ‘zakonnika po złożonych ślubach’. Przymiotnik *czasowa* informuje, że chodzi o siostrę, która nie złożyła jeszcze ślubów dożywotnich. Występuje też forma krótsza, z elipsą tego członu dookreślającego – *profeska*.

Po pięcioletnim okresie odnawiania ślubów zakonnych juniorystka składa śluby wieczyste i jest określana mianem *profeski*, *profeski wieczystej* lub rzadziej *siostrą po profesji wieczystej*. Występujący po rzeczowniku *profeska* przymiotnik *wieczysta* oznacza czas, na jaki siostra złożyła śluby.

W wyborach delegatek na kapitułę generalną biorą udział **profeski wieczyste**, które mają głos czynny i bierny (K, s. 100).

Siostra po profesji wieczystej, jeśli chce pogłębić osobiste zjednoczenie z Chrystusem i skorzystać z odnowy duchowej czy dokształcania w dziedzinie życia zakonnego poza swoim Zgromadzeniem, musi na to uzyskać zgodę przełożonej generalnej (K, s. 48).

²⁰ Juniorat jest okresem ścisłej zakonnej formacji dla neoprofesów. Zazwyczaj obejmuje okres od złożenia pierwszej, czasowej profesji zakonnej do ślubów wieczystych. Juniorat ma kontynuować, pogłębiać i uzupełniać formację, która rozpoczęła się w nowicjacie, oraz integrować ją z doświadczeniem życia zakonnego. Okres ten ma pomagać w ukształtowaniu dojrzałej osobowości zakonnik, wymaganej do profesji wieczystej. Juniorat jest obligatoryjny dla osób zakonnych, które nie przyjmują święceń i ma spełniać rolę analogiczną do seminarium. Por. B. Zubert, *Juniorat*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, red. B. Migut, Lublin 2000, s. 258.

²¹ Więcej o wartości semantycznej, jaką wnoszą derywaty, zob. A. Janowska, *O swoistości derywacji na tle innych sposobów nominacji*, http://www.sjikip.us.edu.pl/pliki/ksiazki/aleksandra_janowska.pdf [dostęp: 28.02.2016].

W analizowanych dokumentach mianem *profeski* bywają określane zarówno siostry po ślubach czasowych, jak i wieczystych. Kontekst wskazuje na to, o jaką profeskę chodzi.

[...] każda **profeska** i nowicjuszka będzie posiadać egzemplarz Konstytucji i Dyrektorium [...] (K, s. 149).

Wszystkie członkinie zgromadzenia, bez względu na pełnioną funkcję (zwłaszcza że każdy urząd jest kadencyjny), nazywają się *siostrami* ('członkini zakonu żeńskiego; zakonnica, mniszka'). Wyjątkiem są przełożona generalna, której podczas sprawowania urzędu przysługuje tytuł *matka*²², oraz siostry odpowiedzialne za poszczególne etapy formacji, w stosunku do których używany jest tytuł *siostra mistrzyni*²³. Leksem *mistrzynie* utworzono od nazwy męskiej *mistrz*, czyli 'osoba doskonała w jakiejś dziedzinie, przewyższająca innych umiejętnościami, zdolnościami, biegłością'. Każda *mistrzynie* jest opiekunką i duchową przewodniczką kandydatek na zakonnice i sióstr przygotowujących się do złożenia profesji wieczystej. Na to, za który etap formacji odpowiada *mistrzynie*, wskazuje rzeczownik będący nazwą danego etapu formacji – *postulat*, *nowicjat*, *juniorat* – lub nazwą osób będących na tym etapie – *aspirantki*.

Postulantki [...] przebywają w domu postulatu pod kierunkiem i opieką **mistrzynie postulatu** (D, s. 190).

Wychowanie i wdrażanie nowicjuszek do życia zakonnego odbywa się pod kierunkiem **mistrzynie nowicjatu** [...] (K, s. 37).

Systematyczna formacja profesek czasowych przebiega pod kierunkiem **mistrzynie junioratu**. (K, s. 43-44).

Aspirantki mogą przebywać w domu postulatu lub w innych wspólnotach pod opieką **mistrzynie aspirantek** albo wyznaczonej siostry (D, s. 189).

Każde zgromadzenie zakonne działa w Kościele i podejmuje określoną misję. Aby jako wspólnota mogło dobrze funkcjonować, podejmować działania apostołskie i się rozwijać, potrzebne jest zaangażowanie wszystkich jego członkiń, którym powierzane są różne obowiązki. Analizowane dokumenty zawierają kilka nazw sióstr wskazujących wykonywane przez nie obowiązki. Są to takie wyrazy jak: *misjonarka*, *referentka powołaniowa*, *organistka*, *magazynierka*, *kierowca*.

Powołanie misyjne objawia się w całkowitym oddaniu się na służbę ewangelizacji, które obejmuje całą osobę i życie **misjonarki**. Wymaga ono od niej absolutnego zaangażowania w sprawy Boże, bezgranicznego poświęcenia sił i czasu z miłości [...] (K, s. 27).

²² Siostry, zwracając się do niej w bezpośredniej rozmowie, używają formy adresatywnej *proszę matki*.

²³ *Dyrektorium...*, op. cit., art. 278, s. 259.

W skład zespołu formacyjnego – zgodnie ze sobą współpracującego – wchodzi: mistrzynie poszczególnych etapów formacji i **referentka powołaniowa** (K, s. 49).

Wyjściowym strojem jest płaszcz z jednolitego materiału w kolorze czarnym. Kurtki w kolorze czarnym używamy z racji jej przystosowania do codziennych obowiązków (**organistka, magazynierka, kierowca**) (D, s. 254).

Misjonarka to forma żeńska od rzeczownika *misjonarz* ‘duchowny prowadzący działalność misyjną’. *Referentka powołaniowa* jest w Zgromadzeniu odpowiedzialna za kontakt z młodzieżą żeńską, spośród której wywodzą się kandydatki do życia zakonnego. *Referentka powołaniowa* spotyka się z dziewczętami, które chcą pogłębić swoją wiarę poprzez udział w rekolekcjach i/lub zapoznać się z życiem sióstr, utrzymuje z nimi kontakt i pomaga w wyborze sposobu życia. Podstawą słowotwórczą derywatu *referentka* jest leksem *referent* w znaczeniu ‘urzędnik prowadzący referat, załatwiający sprawy pewnego działu’. Przymiotnik *powołaniowa* utworzony od rzeczownika *powołanie* oznaczającego ‘skłonność, zdolność, zamiłowanie do czegoś; także: czyjeś przeświadczenie o tym, że pewien zawód, droga życiowa są dla danej osoby najwłaściwsze’ wskazuje na dział, za który siostra odpowiada, a którym jest praca z młodzieżą poszukującą swojej drogi życia. Potwierdza to jedną z właściwości derywacji, na którą zwraca uwagę Aleksandra Janowska, pisząc, że „wyraz motywowany, dzięki swojej złożonej budowie, może wskazywać na znaczenia, które dla wyrazu niepodzielnego słowotwórczo są w zasadzie niemożliwe do oznaczenia. Za pomocą środków słowotwórczych jesteśmy w stanie wyrażać bardzo specyficzne, szczegółowe wartości semantyczne. Dzięki temu uzyskujemy dużą precyzję wypowiedzi”²⁴. Leksem *organistka* jest derywatem od *organista* ‘osoba zawodowo trudniąca się grą w kościele, zwykle na organach’, a leksem *magazynierka* od *magazynier* ‘pracownik zarządzający magazynem’. W odniesieniu do siostry, której obowiązki łączą się z prowadzeniem samochodu, używa się męskiej formy *kierowca*²⁵.

Wymienione w artykule leksem poddałam analizie leksykograficznej, by ustalić chronologię. Uwzględniłam słowniki dawnej polszczyzny: *Słownik staropolski*²⁶, *Słownik polszczyzny XVI wieku*²⁷, *Elektroniczny słownik języka*

²⁴ Więcej o wartości semantycznej, jaką wnoszą derywaty, zob. A. Janowska, *O swoistości derywacji na tle innych sposobów nominacji*, http://www.sjtkp.us.edu.pl/pliki/ksiazki/aleksandra_janowska.pdf [dostęp: 28.02.2016].

²⁵ O rzeczownikach, od których nie tworzy się form żeńskich, zob. *Forma żeńska rzeczownika „marynarz”* na stronie Rady Języka Polskiego: http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&id=1046:forma-eska-rzeczownika-qmarynarzq&Itemid=58 [dostęp: 8.03.2016].

²⁶ *Słownik staropolski*, t. 1-11, red. S. Urbańczyk, Wrocław–Kraków 1953-2002, <http://www.rcin.org.pl/publication/39990> [dostęp: 8.03.2016]; dalej: SStp.

²⁷ *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M. R. Mayenowa, F. Peplowski (t. 1-34), K. Mrowcewicz, P. Potoniec (od t. 35 do hasła ROZTYRKNOSĆ), Wrocław 1966-1994, Warszawa 1995-2012: <http://kpbk.umk.pl/publication/17781> [dostęp: 8.03.2016]; dalej: SPXVI.

polskiego XVII i XVIII wieku²⁸, *Słownik Lindego*²⁹, *Słownik wileński*³⁰ i *Słownik warszawski*³¹. Sprawdziłam, czy badane przeze mnie leksemy są notowane w wymienionych słownikach w znaczeniach podawanych w artykule. Notacje leksykograficzne zaprezentowanych wyrazów pozwalają wydzielić wśród nich kilka warstw chronologicznych. Najstarsze słowo odnoszące się do zakonnicy, funkcjonujące już w staropolszczyźnie, to *siostra*. Prócz tego SStp odnotowuje kilka nazw męskich będących podstawą wymienionych w artykule feminatywów – są to: *mistrz*, *organista*, *profes*, *przełożony* i *wikary*. SPXVI notuje już znacznie więcej leksemów nazywających członkinie zgromadzeń zakonnych: *matka* w zn. ‘przełożona’, *mistrzynie* w zn. ‘ucząca nowicjuszek w klasztorze żeńskim’, *nowicjuszka* ‘kandydatka do zakonu, odbywająca okres próbny’, *profeska* ‘zakonnica, która złożyła uroczyste śluby zakonne’ oraz *przełożona* ‘przeorysza’³²; prócz tego SPXVI rejestruje formy męskie będące podstawą derywatów żeńskich – są to: *ekonom*, *kandydat* i *radny*³³. Wiek XVII to czas wejścia do języka polskiego słowa *asystentka* (SJP XVII-XVIII podaje ogólne znaczenie ‘kobieta towarzysząca komu, obecna przy czym’, ale trzecie znaczenie rzeczownika *asystent* w tym słowniku to ‘pomocnik duchownego’). SJP XVII-XVIII poświadcza leksem *aspirantka* ‘kandydatka do zakonu’ (1764)³⁴. Nazwy późniejsze, odnotowane w *Słowniku Lindego*, to: *ekonomka*, *kandydatka*³⁵ i *sekretarka*³⁶. Forma

²⁸ *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*, Kraków 1996–: http://xvii-wiek.ijp-pan.krakow.pl/pan_klient/index.php [dostęp: 8.03.2016]; dalej: SJP XVII-XVIII.

²⁹ S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1-6, Warszawa 1807-1814: <http://kpbk.umk.pl/publication/8173> [dostęp: 8.03.2016]; dalej: L.

³⁰ *Słownik języka polskiego*, red. A. Zdanowicz i in., Wilno 1861: <http://eswil.ijp-pan.krakow.pl/> [dostęp: 8.03.2016]; dalej: SWil.

³¹ *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński i W. Niedźwiedzki, t. I-VIII, Warszawa 1900-1927: <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/publication?id=254> [dostęp: 8.03.2016]; dalej: SW.

³² Co ciekawe, leksem *przeorysza* nie pojawia się w badanym przeze mnie dokumencie. Powodem braku leksemu *przeorysza* w *Konstytucjach* i *Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr Opatrzności Bożej* może być usankcjonowana przez prawo kanoniczne aż do wprowadzenia ostatniego Kodeksu Prawa Kanonicznego w 1983 r. różnica między zakonem a zgromadzeniem. Różnica ta dotyczyła ślubów wieczystych. W zakonach śluby wieczyste były uroczyste, a w zgromadzeniach śluby wieczyste były proste. To rozróżnienie miało także konsekwencje prawne. Uroczyste śluby powodowały na przykład nieważność małżeństwa zawartego w czasie ich obowiązywania, utratę praw własności oraz zdolności nabywania majątku. Śluby proste nie pociągały skutków prawnych takich jak uroczyste. To rozróżnienie zniósł Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku. Dziś ma ono wyłącznie znaczenie praktyczne w nazwach, które pozostały bez zmian. Aktualny Kodeks Prawa Kanonicznego nazywa zakony i zgromadzenia instytucjami życia zakonnego. Por. *Czym się różni zakon od zgromadzenia?* <http://kosciol.wiara.pl/doc/495216.Czym-sie-rozni-zakon-od-zgromadzenia> [dostęp: 8.03.2016]. Członkinie zakonu, mieszkały w budynku (zespole zabudowań) nazywanym klasztor, członkinie zgromadzenia – w domu zakonnym. Przełożoną klasztoru żeńskiego nazywano *przeoryszą* (w większości klasztorów nazywa się ją tak do dzisiaj), przełożoną domu zakonnego nazywano *przełożoną*, a siostrę stojącą na czele zgromadzenia *przełożoną główną*.

³³ Brak dalszych tomów SPXVI nie pozwala na sprawdzenie w nim wszystkich omawianych w artykule leksemów.

³⁴ Znaczenie tego wyrazu w SJP XVII-XVIII, L, SWil i SW odnosi się do rzeczywistości religijnej, w USJP do rzeczywistości świeckiej.

³⁵ Por. w SPXVI *ekonom* i *kandydat*, zatem feminatywa utworzone od tych podstaw mogą być wcześniejsze, choć nienotowane w słownikach.

nowicjuszka (z dzisiejszą pisownią) ma poświadczenie w SWil, prócz tego znajdujemy w nim leksemy żeńskie: *organistka* i *wikarja*³⁷ oraz jedną nową nazwę męską – *misjonarz*³⁸, dla której jeszcze brak odpowiednika żeńskiego. Dopiero w SW poświadczone są: *postulantka* (w znaczeniu religijnym) i *referentka* (ale tylko jako derywat od *referent* w znaczeniu ogólnym, niereligijnym).

Analiza dokumentów będących podstawowym zbiorem prawa i przepisów Zgromadzenia Sióstr Opatrności Bożej pozwala stwierdzić, że większość nazw żeńskich w nich występujących została derywowana od odpowiedniego rzeczownika osobowego męskiego³⁹ za pomocą formantu *-ka* (*sekretarka, ekonomka, aspirantka, kandydatka, postulantka, nowicjuszka, juniorystka, profeska*). Kilka nazw to derywaty z formantem paradygmatycznym *-a* (*przełożona, radna, wikaria*). Jeden wyraz został utworzony za pomocą formantu *-yni* (*mistrzynie*).

Sławomir Sztajer uważa, że „na świat religijny składają się dwa aspekty: religijny obraz świata i religijny sposób życia”⁴⁰. Obie te rzeczywistości zorganizowane są wokół *sacrum*⁴¹. Życie zakonne z całą pewnością jest religijnym sposobem życia, dlatego to zrozumiałe, że w analizowanych dokumentach znajdują się wyrazy odnoszące się do nazw sióstr zakonnych mające proveniencję religijną: *nowicjuszka, postulantka, profeska, wikaria*. Część leksemów nazywających członkinie zgromadzenia i pełnione przez nie funkcje wchodzi w zakres polszczyzny ogólnej: *aspirantka, kandydatka, kierowca, magazynierka, matka, mistrzyni, organistka, referentka, sekretarka, siostra*. Często to towarzyszący tym wyrazom przymiotnik lub kontekst użycia wskazują, że są to nazwy osób należących do wspólnoty zakonnej. Powodem znacznej liczby leksemów, które z definicji nie należą do słownictwa religijnego, jest badane przeze mnie pole tematyczne związane przede wszystkim z nazwami pełnionych przez siostry funkcji i zajmowanych stanowisk. Wspólnota zakonna jest strukturą zhierarchizowaną i nazwy osób zajmujących określone pozycje w tej hierarchii odpowiadają ogólnym nazwom funkcji w grupach i środowiskach zorganizowanych hierarchicznie, ale nie wokół *sacrum*.

³⁶ W artykułach hasłowych leksemów *sekretarka* i *sekretarz* notowanych w L, SWil, SW zawierają informację, że praca sekretarza i sekretarki wymaga często zachowania sekretu. W artykule hasłowym w USJP takiej informacji nie ma, derywat ten uległ bowiem leksykalizacji.

³⁷ Warto zwrócić uwagę na to, że forma *wikarjusz* notowana jest dopiero w SW.

³⁸ Nawet *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski nie notuje hasła *misjonarka*. Jest ono obecne dopiero w *Innym słowniku języka polskiego*, red. M. Bańka (jako derywat przy *misjonarz*), a jako pełne hasło w USJP.

³⁹ Por. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel, wyd. 2, Warszawa 1998, s. 422-425.

⁴⁰ S. Sztajer, *Język a konstituowanie świata religijnego*, Poznań 2009, s. 30.

⁴¹ Por. *ibidem*, s. 31.

Bibliografia podmiotowa i rozwiązanie skrótów

D = *Dyrektorium Zgromadzenia Sióstr Opatrzności Bożej*, Przemysł 1997.

K = *Konstytucje Zgromadzenia Sióstr Opatrzności Bożej*, Przemysł 1997.

Bibliografia przedmiotowa

1. *Czym się różni zakon od zgromadzenia?* <http://kosciol.wiara.pl/doc/495216.Czym-sie-rozni-zakon-od-zgromadzenia>.
2. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. a Grzegorzycykowa, R. Laskowski, H. Wróbel, wyd. 2, Warszawa 1998.
3. Grzegorzycykowa R., *Jak rozumieć kreatywny charakter języka?*, [w:] *Kreowanie świata w tekstach*, red. A. M. Lewicki, R. Tokarski, Lublin 1995, s. 13-24.
4. Grzegorzycykowa R., *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, wyd. 3 popr., Warszawa 2002.
5. Janowska A., *O swoistości derywacji na tle innych sposobów nominacji*, http://www.sjkip.us.edu.pl/pliki/ksiazki/aleksandra_janowska.pdf.
6. Linde S. B., *Słownik języka polskiego*, t. 1-6, Warszawa 1807-1814: <http://kpbc.umk.pl/publication/8173> [dostęp: 8.03.2016].
7. Łoziński B., *Leksykon zakonów w Polsce. Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego*, Warszawa 2002.
8. Rada Języka Polskiego, *Forma żeńska rzeczownika „marynarz”*, http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&id=1046:forma-eska-rzeczownika-qmarynarzq&Itemid=58.
9. *Słownik języka polskiego*, t. 1-8, red. J. Karłowicz, A. Kryński i W. Niedźwiedzki, Warszawa 1900-1927, <http://ebuw.uw.edu.pl/dlibra/publication?id=254>.
10. *Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku*, Kraków 1996, http://xvii-wiek.ijp-pan.krakow.pl/pan_klient/index.php.
11. *Słownik polszczyzny XVI w.*, red. M. R. Mayenowa, F. Peplowski (t. 1-34), K. Mrowcewicz, P. Potoniec (od t. 35, do hasła ROWNY), Wrocław 1966-1994, Warszawa 1995, <http://kpbc.umk.pl/publication/17781>.
12. *Słownik staropolski*, t. 1-11, red. S. Urbańczyk, t. 1-11, Kraków 1953-2002, <http://www.rcin.org.pl/publication/39990>.
13. Sztajer S., *Język a konstytuowanie świata religijnego*, Poznań 2009.
14. Termińska K., *Lingwistyka i jej błyskotki, świecidelka, cacka, czyli metafory poznawcze lingwistyki*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, Poznań 2001, t. 6, red. Z. Krążyńska i Z. Zagórski, s. 45-54.
15. Tokarski R., *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*, Lublin 2014.
16. *Uniwersalny słownik języka polskiego PWN 2.0*, red. S. Dubisz i E. Sobol, Warszawa 2006.
17. Waszakowa K., *Kategorie słowotwórcze z perspektywy semantyki kognitywnej*, [w:] *Językowa kategoryzacja świata*, red. R. Grzegorzycykowa i A. Pajdzińska, Lublin 1996, s. 283-295.
18. Wojtaszek s. P. M., *Nasza historia*, Zielona Góra 2016.
19. Wytrwał T., *Przełożony*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 16, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012s. 641.
20. Ziemann E., *Nowicjat*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 14, red. E. Gigilewicz, Lublin 2010, s. 52-53.
21. Zubert B., *Juniorat* [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, red. B. Migut, Lublin 2000, s. 258.

Who is who at the religious house?

The methods of nomination on the example of the Sisters of Divine Providence

Abstract

Article relates to methods of nomination of the members of the community, which is the Congregation of Sisters of Divine Providence. It presents the Polish names of the positions occupied by the sisters and their functions. Formal analysis of words and word groups naming members of this religious family revealed that the majority of female names listed in the analysed documents has been derived from the proper male noun using the suffix *-ka* (*sekretarka* – secretary, *ekonomka* – treasurer, *aspirantka* – aspirant, *kandydatka* – candidate, *postulantka* – postulant, *nowicjuszka* – novice, *juniorystka* – junior, *profeska* – professed). The oldest word referring to the nun, already functioning in old Polish, is *siostra* (sister).

Keywords: religious language; lexicon; ways the nomination; female names